

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІДЕЇ НОВОГО КУРСУ ЕКОЛОГІЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У даній статті наведено пропозиції щодо інтеграції природничих та гуманітарних наук, а зокрема описано курс екології для студентів гуманітарних спеціальностей, що поєднає вивчення екологічних питань з культурним надбанням та філософськими течіями, курс буде гуманізований та практично зорієнтований. Новий курс покликаний сформуванати духовні цінності, підвищити екологічну культуру, виробити в студентів екологічні норми поведінки та створити базу для гуманістичного екологічного світогляду.

Ключові слова: система екологічних знань, екологічна культура, гуманізація знань, світогляд, екологічна свідомість.

В данной статье приведены предложения относительно интеграции естественных и гуманитарных наук, а в частности, описывается курс экологии для студентов гуманитарных специальностей, который соединит изучение экологических вопросов с культурным приобретением и философскими течениями, курс будет гуманизирован и практически ориентирован. Новый курс призван сформировать духовные ценности, повысить экологическую культуру, выработать у студентов экологические нормы поведения и создать базу для гуманистического мировоззрения.

Ключевые слова: система экологических знаний, экологическая культура, гуманизация знаний, мировоззрение, экологическое сознание.

In this article there are some suggestions about integration of natural and humanitarian sciences. In particular it is described the course of ecology for the students of the humanities, that will connect studying of ecological questions with cultural acquisition and philosophical flows, a course will be humanized and practically orientated. A new course is called to form spiritual values, promote an ecological culture, produce for students the ecological codes of conducting and to create a base for a humanistic world of view.

Key words: system of ecological knowledge, ecological culture, humanizing of knowledge, world view, ecological consciousness.

Професійна освіта на початку XXI століття вступає в новий етап свого розвитку. Її завданням є якісна підготовка конкурентноспроможного на ринку праці фахівця. Основи теорії професійної підготовки зазнають впливу нових чинників, що мають як внутрішні, так і зовнішні потенційні можливості, забезпечують їх реалізацію в педагогічному процесі. Цей вплив здійснюється в нових соціальних, економічних, екологічних та культурологічних умовах загальнонаукового значення.

Екологічна освіта молодого покоління України стала одним із пріоритетних напрямів розвитку суспільства. В екологічній освіті як соціальній системі держави головним є формування всебічно розвиненої творчої особистості, що проголошується Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті.

Постановка проблеми

Зусиллями науковців вдалося ввести навчальну дисципліну «Екологія» до змісту шкільної та вузів-

ської освіти. Однак це були за своєю суттю дисципліни класичної екології. Введення екології до навчальних планів ВНЗ не змінило систему цінностей, формувало природничий світогляд, частковий погляд на світ. На думку В. Онопрієнко, на сьогодні для поліпшення морального та екологічного відновлення нашого суспільства майже нічого не зроблено [5, с. 119].

Дослідження багатьох авторів підтверджують, що у багатьох випускників вищих навчальних закладів освіченість і поінформованість у галузі охорони природи поєднується з негативними вчинками у професійній діяльності та побуті, байдужим, недбалим ставленням до природи та здоров'я.

Водночас аналіз стану екологічної освіти у вищих навчальних закладах показує, що в цій галузі існують значні недоліки, зокрема увага студентів акцентується на освітньо-інформаційних аспектах і не докладається належних зусиль для перетворення знань у конкретні переконання та вчинки; екологічні

знання учнів мають недостатню професійну спрямованість, що призводить до розриву між вивченням теоретичного матеріалу та практикою [3, с. 4]. Суттєвим недоліком є орієнтація студентів на засвоєння знань без підкріплення їх практичним досвідом та навичками активних дій щодо охорони і захисту оточуючого середовища.

Суперечності між сучасним рівнем екологічних знань студентів гуманітарного напрямку навчання та потребами практики з основ екології призводить не тільки до погіршення довкілля, але й до неправильного ставлення до сучасних екологічних проблем.

Освіта сьогодні – це не лише передавання молодій людині певної суми знань про суспільство, природу, людину та її погляди і мислення, а виховання інтелектуально розвиненої, творчої особистості, формування в неї загальнолюдських, моральних цінностей і переконань, ідеалів, звичок, прагнень і почуттів.

Під тиском індустріального, технічного і ринкового розвитку суспільства освіта втрачає гуманістичний зміст (тобто орієнтацію на розвиток особистості) і перетворюється на вивчення вузького спектра професійних знань і вмінь. Але освіта в її гуманістичному розумінні – це не просто навчання. Завдання освіти простіше порівняно з проблемою виховання людини у всій повноті її життєдіяльності. Дегуманізація освіти є водночас і дегуманізацією суспільства, оскільки людина починає функціонувати у знедуховленому суспільстві.

Духовні цінності повинні зайняти належне місце в усіх сферах людського життя, бо саме духовні начала є основою життєдіяльності людини. І тут велику роль повинна відігравати не тільки релігія, а й держава і, насамперед, освіта, яка закладає фундамент усіх сфер людського життя [8].

Духовність у сучасному розумінні включає в себе внутрішню позицію, моральні ідеали, професійну компетентність, відповідальність і соціальну активність, направлену на попередження шкоди. Надзвичайно важливим у формуванні такої особистості є екологічна свідомість та культура. Причому екологічна культура – це не ще один із напрямів культури, як наприклад, естетична чи художня. Це культура нової якості, в якій реалізуються істотні сили людини, його духовно-моральний потенціал, який гармонізує відношення духа, свідомості та буття людини. Ось чому дуже важливими сьогодні є питання екологізації та гуманізації всіх сфер та інститутів суспільства: освіти, науки, культури, права і влади [7]. Більше того, формування саме такої екологічної культури особистості, формування цілісного світогляду та світовідношення людини стає ціллю, цінністю та змістом освіти та педагогічної науки. Екологічна культура, сформована системою екологічних знань, має бути обов'язковим компонентом будь-якої освітньої системи.

Розв'язанню проблеми екологічної культури і свідомості молоді присвячено багато педагогічних досліджень та розробок науковців. Автори особливу увагу приділяють механізмам формування екологічної

культури та екологічного мислення особистості. Але всі нові пропозиції так і залишаються лише декларативними, в реальному житті не відбувається зрушень. Рівень культури, і зокрема, екологічної культури студентів так і залишається низьким. Це ще одна із суперечностей у суспільстві, яку треба вирішувати.

В. Онопрієнко вважає, що дослідження цих питань стають дедалі необхіднішими, а тому нині багато наук та наукових напрямків звертаються до екологічної проблематики. Але, якщо говорити саме про систему екологічної освіти, то треба визнати, що головним елементом системи із її визначення є взаємозв'язок елементів та їх підпорядкування загальній меті. Саме цього екологічній освіті та вихованню бракує більш за все. Тому управління екологічною освітою та вихованням треба розпочинати із формування системи знань, які відповідатимуть головним принципам будь якої освітньої діяльності: наступність, системність, послідовність, неперервність, цілеспрямованість, відповідальність [5, с. 123].

Пошук шляхів розв'язання цих педагогічних проблем зумовив початок дослідження з питань формування системи екологічних знань студентів гуманітарного напрямку підготовки вищих навчальних закладів. Зокрема в розробці знаходиться новий курс екології для студентів-гуманітаріїв та нова концепція курсу на основі інтеграції екологічних знань з культурним надбанням та філософськими течіями. Дослідження ґрунтується на припущенні, що формування екологічних знань студентів буде ефективнішим за умови розгляду проблем довкілля на основі їх інтеграції із гуманітарними знаннями, практичної орієнтації курсу з урахуванням гуманізації та гуманітаризації змісту навчання.

Отже, **метою** даної статті є розкриття концептуальних особливостей нового курсу екології для студентів гуманітарних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу

Основною ідеєю нового курсу екології є припущення, що за допомогою інтеграції екологічних знань з культурним надбанням та філософськими поглядами можливо сформувати систему екологічних знань студентів та підвищити рівень екологічної культури зокрема.

Розглянемо детальніше ключові напрями та ідеї гуманізованого курсу екології для студентів гуманітарних спеціальностей.

– *Новий курс покликаний сформувати в студентів чітке усвідомлення свого місця у світі та відчуття відповідальності за свої повсякденні вчинки, тобто розвинути екологічну культуру особистості.* Діяльність людини, яка призвела до екологічної кризи, відбувалася в межах правил антропоцентричного гуманізму, тобто ідеї підкорення людині всього, що є в природі, ідеї підкорення над природою. Але сьогодні все більше науковців стверджують про необхідність керуватися в наших діях правилами іншого гуманізму – екологічного. Основна його ідея – людина є лише часткою природи й космосу,

із законами й силами яких вона повинна рахуватися [5, с. 120].

Ця концепція основана на принципі гармонізації відношень людини та природи та визнанні рівноцінності усього живого. Важливо у новій системі екологічних знань демонструвати важливість цілісного бачення світу, в якому все виявляється взаємопов'язаним та необхідним для функціонування Універсуму. Педагогічний процес викладення нового екологічного курсу буде прагнути зорієнтувати студентів не тільки на засвоєння інформації, а передусім на розуміння явищ та процесів, і надалі побудови цілісної картини світу та усвідомлення свого місця в ньому.

Вважаємо, що система екологічних знань, окрім освітньої функції, має здійснювати й екологічне виховання, яке має розкрити сутність процесів взаємодії людини і природи, їх взаємозалежності й необхідності дбайливого ставлення до навколишнього середовища. Воно покликане сформувати почуття відповідальності перед нинішніми та майбутніми поколіннями за збереження багатств природи. Поставлений таким чином навчально-виховний процес, використовуючи навчальний матеріал з дисциплін природничих та гуманітарних циклів, буде формувати досвід правильного вирішення питань використання природних цінностей [9].

У новому курсі ми намагатимемося сформулювати принципи екологічної культури поведінки. Передусім це врахування у всіх сферах людської діяльності реакції природного середовища на зміни, що в нього приносяться. За словами А. А. Горелова «це діяльність не замість природи, що порушує її колообіги речовин, трофічні рівні та знищуючи її складові частини, а діяльність разом з природою, що враховує її можливості та закони функціонування» [1, с. 195].

Саме формування екологічної культури суспільства, а не запровадження екологічно чистих технологій може бути засадою розв'язання екологічних проблем. Це пояснюється думкою, що екологічні негаразди закорінені у світі мислєдїяльності, а не у світі природи, що сутність екологічної проблематики охоплює відношення «людина – людина», а не «людина – природа» [5, с. 120].

– У змісті нового курсу розгляд екологічного матеріалу буде здійснюватись через призму екологічної літератури та інших видів мистецтва у сфері довкілля. Відомо, що шлях до екологічної культури знаходиться не в примушенні, а в моральності, як ще давно пропонував китайський мудрець та мислитель Конфуцій. На думку С. Г. Лебідь для того, щоб знання увійшло в систему домінуючих потреб, установок і ціннісних орієнтацій особи, вони повинні бути пов'язані з переживаннями. Знання тільки тоді втілюються у переконання, якщо зачіпають сферу почуттів людини. Пронизуючи погляди і уяви, почуття стають одним із структурних елементів світогляду [4, с. 150]. У зв'язку з цим велика увага у курсі буде приділятися екологічній літературі, завдяки якій буде здійснюватись більш тонке проникнення за допомогою почуттів людини у світ природи.

Екологічно позитивне призначення мистецтва полягає в тому, що головною пізнавальною метою мистецтва є створення ідеальних моделей життєвих ситуацій. У цьому змісті твори мистецтва допомагають у виборі найбільш оптимальних стратегій взаємодії людини та природи [1, с. 207]. Отже, у формуванні системи екологічних знань студентів широкий культурний синтез є дуже важливим, оскільки екологічно позитивне відношення до природи властиве у різному ступені і напрямах різним галузям та типам культури. Екологічний культурний синтез є в той же час суттєвим моментом само розвитку особистості та надбання соціальної гармонії. На нашу думку, саме за допомогою культурних і духовно-естетичних напрацювань, які накопичило людство за час своєї еволюційної ходи буде можливо сформувати найоптимальнішу систему екологічних знань, що буде становити базу для гуманістичного екологічного світогляду.

– У новому курсі планується поєднувати вивчення екологічних питань з розглядом екологічно зорієнтованих філософських поглядів. Нині це буде дуже потрібним та актуальним засобом. М. М. Кисельов у своєму дослідженні встановлює, що філософія екології може стати інтегруючим фактором для управління екологічною освітою та вихованням, бо філософія «тісно взаємодіє зі сферою загальних знань і є найвищим рівнем осмислення усіх вимірів існування сучасної екології, допомагає зрозуміти можливості подальшого її розвитку. У її межах формуються сучасні уявлення про різноманітні галузі екологічного пізнання та екологічної діяльності, надається можливість оцінити реальний стан розвитку її емпіричного та теоретичного вимірів, проектується можливі та необхідні особливості її розвитку [2, с. 26]».

Таким чином, філософські погляди та ідеї при розгляді екологічних питань будуть допомагати формувати у студентів не тільки цілісну систему екологічних знань, але й розвивати еколого-світоглядні переконання, цінності та норми екологічної етики. Інтеграція екологічних знань та філософських поглядів буде сприяти формуванню екологічного світогляду в студентів, що може забезпечити перебудову поглядів і уявлень студентів, коли засвоєні знання і екологічні норми стають його власними переконаннями, внутрішніми регуляторами поведінки щодо природи.

– У новому курсі важливим завданням буде навчити студентів не просто мислити, а й діяти. Адже реально особа формується на основі єдності свідомості і дії, де активність займає домінуюче положення. Кожна особа має приходити до осмислення буття не тільки теоретично, а й практично – у своїй поведінці.

Курс екології для студентів гуманітарних спеціальностей має особистісно зорієнтованим та покликаним виявити і розвинути творчу індивідуальність студентів, збагатити їх інтелектуальний і креативний потенціал. Для цього планується сконцентрувати увагу студентів на розв'язанні місцевих

проблем. Чим глибше студенти будуть усвідомлювати глобальний характер екологічних проблем та аналізувати його масштабність, тим менше вони будуть відчувати особисту причетність до них та потребу щось робити власними зусиллями. Н. О. Пустовіт проводила спеціальні дослідження у сучасній шкільній освіті, але висновки, що вона зробила можна застосувати і до вищої школи: «Глобальність екологічних знань суперечить індивідуальним і вузько локальним можливостям школярів у застосуванні цих знань [6, с. 20]». Саме тому новий курс всіма засобами лекційних та практичних занять буде привертати увагу студентів до локальних проблем та досягнень у сфері екології. Це сприятиме посиленню проєкологічної мотивації студентів у своїх діях, допоможе змінити існуючий антропоцентричний світогляд, розвине екологічну свідомість та формуватиме природоохоронну поведінку.

Висновки

Екологічна освіта має нести в собі якісне перетворення навчально-виховного процесу, співвідношення мислення і дійсності, розв'язання суперечностей між ідеальним і матеріальним.

Встановлено, що сучасні екологічні курси у вищих закладах освіти формують лише частковий погляд на світ, не змінюють системи цінностей студентів. На підставі цього рекомендується вдосконалення екологічної освіти та виховання у ВНЗ розпочинати з формування системи екологічних знань.

Задля цього розробляється гуманізований та практично зорієнтований курс екології для студентів гуманітарних спеціальностей, основними концептуальними ідеями якого є:

– Побудова в курсі цілісної картини світу та розвиток чіткого усвідомлення місця людини в ньому.

– Культурний синтез екологічних знань з культурним та духовно-естетичним надбанням людства.

– Розгляд екологічно спрямованих філософських поглядів під час вивчення екологічних питань.

– Єдність знань та дій, тобто практична орієнтація курсу та спрямування на вивчення та розв'язання локальних екологічних проблем.

Очікується, що такий підхід до формування системи екологічних знань у студентів гуманітарних спеціальностей сприятиме покращенню мотивації до вивчення екологічних питань, виробленню в студентів екологічних норм поведінки та підвищенню рівня готовності до активності дій щодо поліпшення стану довкілля, впливатиме на підвищення екологічної культури загалом.

Подальші дослідження полягають у підготовці програми курсу «Екологія» для студентів гуманітарних спеціальностей, експериментальній перевірці ефективності нового курсу та розробці методичних рекомендацій з проведення проблемних лекцій та групових занять для впровадження у практику вищих навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горелов А. А. Экология : [учебное пособие] / А. А. Горелов. – М. : Центр, 1998. – 240с.
2. Кисельов М. М. Національне буття серед екологічних реалій / М. М. Кисельов, Ф. М. Канак. – К., 2000. – 320 с.
3. Магура Н. Л. Формування екологічних знань учнів професійно-технічних закладів освіти у процесі вивчення біології : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Неоніла Леонтіївна Магура. – К., 2001. – 235 с.
4. Лебідь С. Г. Спеціалізований курс екології як засіб формування екологічної культури школярів / С. Г. Лебідь // Зб. наук. праць. – Вип. 11. Педагогічні науки. – 2002. – С. 149–152.
5. Онопрієнко В. Виховання екологічних цінностей засобами навчального процесу / Володимир Онопрієнко // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 10. Серія: Філософія, педагогіка, психологія : збірник наукових праць. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2010. – С. 118–126.
6. Пустовіт Н. А. Освіта для сталого розвитку – важливий напрям підвищення екологічної компетентності вчителя [Електронний ресурс] / Н. А. Пустовіт // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2009. – № 28. – С. 19–22. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/1061>.
7. Глазачов С. Н. Экология в гуманитарном университете [Електронний ресурс] / С. Н. Глазачов / Публикации Центра по разработке технологий эколого-педагогического образования МГТУ им. М. А. Шолохова. – Режим доступу : http://teco.rsias.ru/pub_ecogum.html.
8. Гуманізація освіти та її вплив на формування сучасного інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / Н. І. Сашак // Електронне наукове видання матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції Гуманізм та освіта – 2008. – Режим доступу : <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/txt/Sazak.php>.
9. Юркова Т. Ф. Екологічні цінності розвитку особистості [Електронний ресурс] / Т. Ф. Юркова // Електронне наукове видання матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції Гуманізм та освіта. – 2006. – Режим доступу : <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/>.

Рецензенти: д.пед.н., професор Мітрясова О. П.;
к.пед.н., доцент Лебідь С. Г.

© Ващук Д. Г., 2011

Стаття надійшла до редколегії 14.04.2011 р.